

بررسی شاخص‌های بهداشت محیط مدارس (فضاهای آموزشی) در روستاهای استان مازندران (۱۳۸۲)

بیژن شعبانخانی (M.Sc.) * فاطمه عبد اللهی (M.Sc.) **

چکیده

اهمیت نقش مدرسه در تربیت، پرورش و تکامل انسان‌ها بر کسی پوشیده نیست. هدف از این مطالعه بررسی شرایط بهداشتی و محیطی در مدارس روستایی استان مازندران می‌باشد. این مطالعه از نوع توصیفی بوده و طی آن از ۱۰۲ مدرسه روستایی استان مازندران در طی دو ماه توسط کارشناسان بهداشت محیط با استفاده از روش تخصیص متناسب نمونه‌گیری به عمل آمد. در ۱۷/۶ درصد مدارس، سرانه حداقل سطح کلاس برای هر دانش‌آموز، کم‌تر از حد استاندارد است. در ۱۴/۷ درصد مدارس بین آبخوری و دستشویی، تفاوت قایل شده‌اند. همچنین در ۴۲ درصد کلاس‌ها زاویه تابش نور صحیح نمی‌باشد. متوسط تعداد کلاس در هر مدرسه، ۶ کلاس درس با میانگین ۲۷/۸ متر مربع و متوسط تعداد دانش‌آموزان، ۱۸ دانش‌آموز در هر کلاس بوده که سرانه ۱/۵۴ متر مربع را برای هر دانش‌آموز به دست می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: بهداشت محیط زیست، بهداشت روستا، خدمات بهداشتی مدرسه‌ها، مدرسه‌ها

مقدمه

مدرسه به عنوان مکانی مطمئن در پرورش انسان‌ها قلمداد می‌شود و در فراهم آوردن زندگی سالم و نشاط انگیز و تربیت افراد با رفتار سالم، نقش بسیار سازنده‌ای را ایفاء می‌کند. در تمام جوامع، استفاده کنندگان از این محیط را جوانان و نوجوانان تشکیل می‌دهند. این گروه از جمعیت که ساعات نسبتاً قابل توجهی را در مدارس سپری می‌کنند، در سنین بسیار حساسی قرار دارند. این حساسیت را می‌توان از جنبه‌های مختلف آموزشی، بهداشتی، محیطی، و... مورد بحث و بررسی قرار داد (۱، ۲).

شرایط نامناسب بهداشت محیط در مدارس می‌تواند عوارض زیادی را به افراد حاضر در آن محیط تحمیل نماید. برخی از این عوارض ممکن است پس از سال‌ها خود را نشان دهند (۱، ۳ تا ۵).

به عنوان مثال عدم پوشش حیاط مدارس و خاک آلودگی آن دانش‌آموزان را به طور مستقیم در معرض ارگانیزم‌های بیماری‌زای موجود در خاک نظیر انواع قارچ‌ها و کزاز و... قرار می‌دهد (۶).

این تحقیق به منظور بررسی شرایط بهداشتی و محیطی مدارس روستایی (فضاهای آموزشی روستایی) استان مازندران انجام شده است.

مدرسه به عنوان مکانی مطمئن در پرورش انسان‌ها قلمداد می‌شود و در فراهم آوردن زندگی سالم و نشاط انگیز و تربیت افراد با رفتار سالم، نقش بسیار سازنده‌ای را ایفاء می‌کند. در تمام جوامع، استفاده کنندگان از این محیط را جوانان و نوجوانان تشکیل می‌دهند. این گروه از جمعیت که ساعات نسبتاً قابل توجهی را در مدارس سپری می‌کنند، در سنین بسیار حساسی قرار دارند. این حساسیت را می‌توان از جنبه‌های مختلف آموزشی، بهداشتی، محیطی، و... مورد بحث و بررسی قرار داد (۱، ۲).

شرایط نامناسب بهداشت محیط در مدارس می‌تواند عوارض زیادی را به افراد حاضر در آن محیط تحمیل نماید. برخی از این عوارض ممکن است پس از سال‌ها خود را نشان دهند (۱، ۳ تا ۵).

به عنوان مثال عدم پوشش حیاط مدارس و خاک آلودگی آن دانش‌آموزان را به طور مستقیم در معرض ارگانیزم‌های بیماری‌زای موجود در خاک نظیر انواع قارچ‌ها و کزاز و... قرار می‌دهد (۶).

این تحقیق به منظور بررسی شرایط بهداشتی و محیطی مدارس روستایی (فضاهای آموزشی روستایی) استان مازندران انجام شده است.

* کارشناسی ارشد آمار و اپیدمیولوژی، عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی مازندران ☐ ساری: خیابان وصال - دانشکده بهداشت

** کارشناسی ارشد مامایی، عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی مازندران

تاریخ دریافت: ۸۲/۵/۵ تاریخ ارجاع جهت اصلاحات: ۸۲/۷/۲۱ تاریخ تصویب: ۸۲/۹/۱۹

مواد و روش‌ها

این مطالعه از نوع توصیفی بوده و جمعیت مورد مطالعه تمام مدارس ابتدایی، راهنمایی و متوسطه عمومی روستایی استان مازندران می باشد. تعداد کل این مدارس (شهری و روستایی) در استان ۵۰۷ باب می باشد که از این تعداد ۳۲۹۴ (۶۵/۸ درصد) مدرسه روستایی می باشد. نمونه گیری از ۱۰۲ (۳ درصد) مدرسه روستایی انجام شد. نخست نمونه ها متناسب با تعداد مدارس در سطوح مختلف تحصیلی (ابتدایی - راهنمایی - متوسطه) روستایی کل استان انتخاب شدند. در مرحله دوم نمونه های هر مقطع نیز متناسب با تعداد مدارس آن مقطع در نواحی مختلف آموزش و پرورش روستایی انتخاب شده و در مرحله پایانی نیز نمونه ها به شکل تصادفی انتخاب شدند. نمونه گیری در این مطالعه توسط دانشجویان کارشناسی بهداشت محیط به کمک پرسشنامه ای که به همین منظور توسط متخصص بهداشت محیط تهیه شده بود انجام شد.

یافته ها

در این پژوهش از ۱۰۲ مدرسه روستایی بازدید به عمل آمد. (۶۴/۷ درصد) ۶۶ مدرسه ابتدایی، (۲۸/۴ درصد) ۲۹ مدرسه راهنمایی و (۶/۹ درصد) ۷ مدرسه متوسطه بوده اند. (۳۳/۳ درصد) ۳۴ مدرسه دخترانه، (۳۰/۴ درصد) ۳۱ مدرسه پسرانه و (۳۶/۳ درصد) ۳۷ مدرسه به شکل مختلط یا دوشیفت دخترانه و پسرانه مشغول به کار می باشند. میانگین تعداد دانش آموز ۶۶ ± 105 نفر و تعداد معلم 7 ± 10 نفر برای هر مدرسه می باشد، که سرانه یک معلم برای ۱۱ دانش آموز را نشان می دهد. میانگین و انحراف معیار مساحت مدارس روستایی 5830 ± 3650 متر مربع می باشد. جدول شماره ۱ میانگین سطح کل و زیر بنای مدارس را به تفکیک سطوح آموزشی مختلف نشان می دهد. ۱۰/۸ درصد مدارس کم تر از حداقل متراژ (۱۰۰۰ مترمربع) را برای

مدرسه دارا می باشند و ۴/۹ درصد مدارس نیز کمتر از سرانه ۸ تا ۶ متر مربع برای هر دانش آموز را دارند. متوسطه تعداد کلاس در هر مدرسه ۶ کلاس درس با میانگین $27/8 \pm 9$ متر مربع و سرانه ۱۸ دانش آموز در هر کلاس بوده که سرانه $1/54$ متر مربع در هر کلاس را برای یک دانش آموز را به دست می دهد. در ۱۷/۶ درصد مدارس سرانه سطح در کلاس کم تر از استاندارد (۱/۵ متر مربع) می باشد. هر مدرسه دارای ۴ توالت و ۵ دستشویی بوده است که سرانه یک دستشویی برای ۲۴ و یک توالت برای ۲۱ دانش آموز را نشان می دهد، که بالاتر از حد استاندارد (یک دستشویی ۶۰ نفر) و (یک توالت ۴۵ نفر) است.

جدول شماره ۱: میانگین و انحراف معیار مساحت کل و زیر بنای مدارس به تفکیک سطوح آموزشی

سطوح آموزشی	میانگین و انحراف معیار زیر بنا مدرسه	میانگین و انحراف معیار مساحت مدرسه
ابتدایی	431 ± 303	$3703/76 \pm 5971/5$
راهنمایی	$481/55 \pm 255/9$	$3713/59 \pm 6226/6$
متوسطه	$637/71 \pm 402/6$	$2874/29 \pm 2037/5$

در ضمن تنها در ۱۴/۷ درصد مدارس بین آبخوری و دستشویی، تفاوت قابل شده اند و آبخوری ها را در نقاط دورتری نسبت به توالت ها ساخته اند. ۷۹ درصد مدارس فاقد کارگاه و ۸۱ درصد فاقد هر نوع بوفه ای می باشند. ۷۹/۵ درصد مدارس یک طبقه و بقیه دو طبقه هستند. متوسط فاصله هر مدرسه از جاده روستا و جاده اصلی به ترتیب $155/72 \pm 413$ و 3265 ± 5931 متر است. تنها در ۵۸ درصد کلاس ها جهت نور از سمت چپ به راست میز دانش آموزان می باشد و در ۴۲ درصد دیگر کلاس ها زاویه تابش نور صحیح نمی باشد. میانگین مساحت اتاق معلمان $24/62$ متر مربع با سرانه $12/57 \pm 2/46$ متر

مربع برای هر معلم می‌باشند. فقط $30/4$ درصد مدارس دارای کتابخانه می‌باشند که میانگین مساحت آن $15/95$ مترمربع با سرانه $0/12$ مترمربع برای هر دانش‌آموز است. در همین رابطه $38/2$ درصد مدارس دخترانه، $41/9$ درصد مدارس پسرانه و $13/5$ درصد مدارس مختلط یا دو شیفته دارای کتابخانه هستند.

همچنین 18 درصد مدارس ابتدایی، 41 درصد مدارس راهنمایی و 100 درصد مدارس متوسطه دارای کتابخانه‌اند. $51/5$ درصد مدارس ابتدایی، $0/07$ درصد مدارس راهنمایی و $14/2$ درصد مدارس متوسطه به شکل دو نوبتی یا مختلط اداره می‌شوند. تنها در $13/7$ درصد مدارس، مشاورین بهداشتی به شکل دائم حضور دارند و در مابقی مدارس این مشاورین از طرف مراکز بهداشت به شکل متناوب از مدارس بازدید می‌کنند. حضور مشاورین بهداشتی در مدارس به تفکیک سطوح آموزشی ابتدایی، راهنمایی و متوسطه به ترتیب 12 ، $20/6$ و صفر درصد می‌باشد. متوسط فاصله تخته تا اولین ردیف دانش‌آموزان در هر کلاس $2/078 \pm 0/7$ متر که از فاصله استاندارد ($2/5$ متر) کم‌تر است و در همین راستا در $68/6$ درصد مدارس این فاصله کم‌تر از حد استاندارد مشاهده شده است.

بحث

نتایج این مطالعه نشان داد که عدم جداسازی آبخوری و دستشویی و استفاده گسترده از شیرهای غیراستاندارد در مدارس، بستر مناسبی را برای انتقال بسیاری از بیماری‌ها فراهم ساخته است. در تحقیقی که در سال 73 در مدارس شهر کرمان انجام شد نیز نتایج مشابهی مشاهده شد (۵).

این در حالی است که آب آشامیدنی سالم یکی از اصول اولیه بهداشت است (۶). اتصالات متقاطع و لوله‌کشی غلط و شیرهای مشترک دلایل عمده استفاده نادرست از آب آشامیدنی سالم هستند (۷). نتایج به دست

آمده از بخش دیگری از این مطالعه نشان داد که اکثر مدارس روستایی استان از سیستم حرارتی بخاری‌های نفت سوز استفاده می‌کنند. این بخاری‌ها دمای یکسانی را در محیط کلاس ایجاد نمی‌کند و در بخشی از کلاس به دلیل کاهش دما، دانش‌آموزان دچار استرس سرمایی می‌شوند. تحقیقات انجام شده در این زمینه نیز موید این امر است (۸،۷). به طور کلی یکی از اصول بهداشتی مدارس، حرارت می‌باشد. از عللی که حرارت حفظ شده در بدن را تحت تأثیر قرار می‌دهد، تبادل حرارتی با محیط اطراف از طریق همرفتی می‌باشد. وضعیت فاصله نیمکت‌ها تا تخته نیز مطلوب نبوده و در $68/6$ درصد کلاس‌ها فاصله تا تخته، کم‌تر از حد استاندارد $2/5$ متر می‌باشد. و به دنبال آن زاویه دید نیز نامناسب بوده است. این در حالی است که رابطه بین میزان فعالیت و بازده فرد با حدت بینایی کاملاً به اثبات رسیده است (۷). در همین چهارچوب زاویه و فاصله چشم تا هدف از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. حتی برخی محققین نحوه نشستن و حرکات گردن و ستون فقرات را نیز مرتبط با زاویه دید چشم می‌دانند (۱).

در این مطالعه نیز علی‌رغم این که متوسط فاصله مدارس تا جاده اصلی چندین برابر بیش از حد استاندارد (500 متر) می‌باشد، 48 درصد مدارس در فاصله‌ای کم‌تر از حد استاندارد با جاده اصلی قرار دارند که این امر سبب ایجاد سر و صدا و آلودگی صوتی در کلاس‌ها می‌شوند.

در تحقیقی که Kjartan (۱۹۹۳) در کشور نروژ انجام داد آلودگی صوتی در مناطقی که ماشین‌های بزرگ

رفت و آمد بیشتری داشتند تا سه برابر مناطق دیگر اندازه‌گیری شده است (۹). تحقیقات نشان می‌دهد که

وجود مدرسه از جنبه کمی آن مورد توجه قرار گرفته و مسایل کیفی در این خصوص مد نظر نبوده است. این تحقیق نشان داد که بازنگری در برنامه‌های در دست اجرا ضروری بوده و در برنامه‌ریزی‌های آتی نیز می‌بایست تغییرات اساسی در مکان‌یابی، طراحی، ساخت و توسعه مدارس را در نظر داشت.

آلودگی صوتی سبب افزایش میزان استرس و کاهش دقت و میزان یادگیری می‌گردد.

مهم‌ترین نکته در این تحقیق واریانس بزرگ اکثر متغیرهای مورد مطالعه می‌باشد. بدین مفهوم که در خصوص شاخص‌های بهداشت محیط و موقعیت مکانی مدارس، استانداردها رعایت نشده است و تنها نیاز به

فهرست منابع

1. Mclellan, lyndall, Rissel chris, Health behavior and the school environment in new south Wales Australia, *social science and medicine*, 1999; 49:611-619.
۲. جوهری زهرا. بررسی وضعیت بهداشت محیط مدارس ابتدایی شهر تهران- دانشگاه شاهد- طرح تحقیقاتی- ۱۳۷۷.
3. Ryan S, Jones O.M. School-based health services, curr, opin, *pediatra*, 1996 Oct; 8(5): 453-8.
4. Lyons R.A, children's fracture a population based study, *Inj- pre*, 1999 Jan; 5(2): .
۵. درتاج اسحاق. بررسی وضعیت بهداشت محیط مدارس ابتدایی شهر کرمان- علوم پزشکی کرمان طرح تحقیقاتی- ۱۳۷۳.
۶. حلم سرشت ، پرپوش ؛ دل پیشه ، اسماعیل ؛ اصول و مبانی بهداشت محیط- تهران: انتشارات چهر ۱۳۷۱ صفحه ۱۸۸-۱۷۸.
7. Encyclopedia of occupational health and safety, 1992; 11(6-9): 906-909.
۸. قضائی صمد. بیماری‌های ناشی از عوامل فیزیکی و محیط کار- تهران: انتشارات دانشگاه تهران- سال ۱۳۷۹- صفحه ۱۲-۱۱.
9. Kjartan saelensminde, stated choice valuation of urban traffic air pollution and noise. *Transportation research, Part D: Transport and Environment* January, 1998; 4(1): 13-27.
۱۰. بنی طبیب‌دگی، پروین: بررسی تأثیر مشارکت دانش‌آموزان با مراقبین بهداشت در اعتلاء بهداشت محیط مدارس- پایان‌نامه کارشناسی ارشد- تربیت مدرس ۱۳۷۲.
۱۱. بخیرنیا نصرت السادات. بررسی تأثیر آموزش بر تغییر وضعیت بهداشت محیط مدارس دبستان‌های شهر دی- پایان‌نامه کارشناسی ارشد- علوم پزشکی ایران- ۱۳۷۳.
۱۲. گودینی حاتم. بررسی وضعیت بهداشت محیط مدارس ابتدایی شهر خرم آباد- طرح تحقیقاتی- علوم پزشکی لرستان- ۱۳۷۷.
۱۳. عمویی اوجاکی عبدالواحد. بررسی کتابخانه‌های دبیرستانی مناطق شهری استان مازندران در سال ۸۰-۷۹- پایان‌نامه کارشناسی ارشد- دانشگاه شیراز- ۱۳۸۱.
۱۴. سالنامه آماری مازندران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی- ۱۳۸۰.